

BASISKONSEPTE VIR DIE DOSEER VAN TAAL EN LITERATUUR
IN DIE KONTEKS VAN 'N VREEMDE KULTUUR

Arnold Blumer

"Die algemene opset van die onderrig van en navorsing oor Duits as vreemde taal in Suid-Afrika, word bepaal deur situasies waarin sprekers van enige van die landstale deur die medium van Duits in mondelinge of skriftelike vorm met Duitssprekendes in verbinding tree. Wat plaasvind in sulke situasies, kan beskryf word as interkulturele kommunikasie. (Die vak Duits as Vreemde Taal) wat hom hiermee bemoei, het betrekking op

- die teikentaal en -kultuur, naamlik Duits;
- die uitgangstale en -kulture van die inwoners van Suid-Afrika;
- die teorie van interkulturele betrekkinge,

en is dus noodwendig interdisiplinêr." [RGN-Onderzoek na die Onderwys. Verslag van die Werkkomitee 'Tale en Taalonderrig'. Pretoria 1981.]

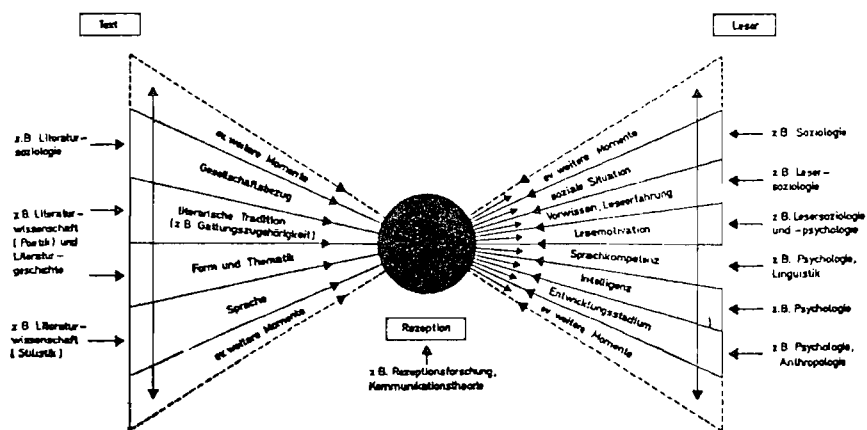
Die bogenoemde vakbenaming verskil van die tradisionele benaming van ons vak, naamlik eenvoudig Duits, deurdat dit die mense aan wie die vak doseer word, insluit. Die tradisionele vakbenaming Duits verwys net na 'n studie-objek, en maak ten opsigte van sy studente geen onderskeid tussen diegene wat die taal as moedertaal en diegene wat dit as vreemde taal bestudeer nie. Die benaming Duits as Vreemde Taal, daarenteen, maak duidelik dat Duits 'n *vreemde* taal is vir die studente wat hierdie vak neem. Beter gestel: dit definieer die studente aan wie die vak doseer word as vreemdtalige studente, en nie as moedertaliges nie.

"Vir vreemdetaalonderrig is die ... (studente) inderwaarheid konstitutief; want dit is deur hulle dat 'n tweede kultuur by die onderrig van 'n gegewe taal betrek word. Die toevoeging van 'as vreemde taal' tot die naam van 'n gegewe taal dui immers aan dat die taal nie net 'n studie-objek is nie, maar dat dit om 'n bemiddeling tussen die taal en 'n bepaalde groep mense gaan." [Kussler, "Literatuuronderrig (Vreemde taal)"]

Die vak is dus leerder-georiënteerd. Hierdie veranderde perspektief verg natuurlik ook 'n herbepaling van vakinhoud en onderrigmetode.

Die verwerwing van 'n taal behels nie net die aanleer van woordeskat en strukture nie, maar ook 'n kennis van die sosiokulturele konteks waarbinne die taal gebruik word. As die taal 'n vreemde taal is, is hierdie sosiokulturele konteks vir die student aanvanklik 'n vreemde een. Dit "bestaan uit alle fasette wat die betrokke taalgemeenskap karakteriseer" en sluit o.a. in die leefwyse van die mense wat tot daardie taalgemeenskap behoort, "hulle sosiale orde" en "hulle stoflike en geestelike skeppinge ... Die klem val op die hedendaagse situasie", maar aangesien dit 'n resultaat van historiese prosesse is, word ook daardie geskiedkundige gebeurtenisse verken wat aan die betrokke fasette van die hede hulle besondere beslag gegee het [Fakulteitsbrosjyre, Lettere en Wysbegeerte, U.S. 1983].

Wanneer kultuur op hierdie wyse gedefinieer word, dan volg dit dat die term literatuur noodwendig verruim moet word om nie net literêre tekste nie, maar ook ander tekssoorte in te sluit, soos byvoorbeeld koerant-artikels, treffer-liedjies en artikels uit die grondwet. Ons praat dus eerder van die studie van tekste as van die studie van literatuur. Hierdie studie baseer op 'n resepsie-teorie. As voorbeeld gebruik ek 'n model van Heuermann, Hühn en Röttger (1975:94).

Figur 1: Das kommunikative Grundverhältnis im Prozeß literarischer Rezeption (Allgemeines Modell)

Aan die een kant is daar *tekste* wat tradisioneel die belangrikste medium van kennismaking met 'n vreemde kultuur is. "Hulle besit ener-syds sekere kenmerke wat hulle as tekste van mekaar onderskei, maar hulle is andersyds altyd ook deel van 'n kulturele konteks; hulle beskryf aspekte daarvan, en hulle is op hulle beurt net vanuit hierdie konteks verstaanbaar" [Fakulteitsbrosjyre]. Vir die doseer van tekste

uit 'n vreemde kultuur beteken dit dus dat die dosent altyd ook bykomende inligting aangaande die konteks waarbinne die teks ontstaan het aan die leser beskikbaar moet stel.

Aan die anderkant is daar die *leser* wat "eweneens bepaalde individuele eienskappe besit en terselfdertyd sekere houdings, opvattinge en norme vertoon wat hy gemeen het met ander lede van sy kulturele groep. Al hierdie eienskappe beïnvloed die leesproses" [Fakulteitsbrosjure].

Maar Heuermann et al. se model toon ook aan dat die leserseienskappe nie onveranderlikes is nie. Hulle kan op hulle beurt weer deur die leesproses beïnvloed word (die klein pyltjies wat in die regterkantse helfte van die model na regs wys).

Ook die basiese verskil tussen moedertaal- en vreemdetaalonderrig is met behulp van die model aantoonbaar. Ek wil dit probeer doen met verwysing na teks- en lesereienskappe wat verband hou met taal. In moedertaal-onderrig vind kommunikasie tussen teks en leser deur middel van min of meer dieselfde linguistiese strukture van dieselfde gemeenskaplike taal plaas. In vreemdetaal-onderrig daarenteen verskil hierdie strukture van mekaar en dit bring mee dat die taalvermoë van byvoorbeeld 'n Afrikaanstalige leser teenoor 'n Duitse teks 'n ander een is as wanneer hy 'n moedertalige, dit wil sê 'n Afrikaanse teks lees. Sy vreemdtalige taalvermoë word --- in teenstelling met sy moedertalige taalvermoë --- nie so seer deur sosiale ondervinding bepaal nie, maar amper uitsluitlik deur onderrig. Dit beteken ook dat die verskille in taalvermoë tussen individuele lede van 'n groep resipiënte (byvoorbeeld eerstejaar-studente) nie so seer van sosiale faktore afhanklik is nie, maar eerder van faktore soos intelligensie of motivering. Omdat hierdie faktore die leesproses beïnvloed, soos ons model aantoon, moet daar in vreemdetaal-onderrig deeglik rekening gehou word met hulle. Dit is veral in hierdie verband waar ons die moontlikheid van interdisiplinêre samewerking met die vak Algemene Taalwetenskap sien, en in besprekingstyd sou ek dan ook heeltemal konkreet wou vra waar en hoe taalwetenskap binne hierdie raamwerk van vreemdetaal-onderrig van hulp sou kon wees.

Dat interdisiplinêre samewerking 'n noodsaaklikheid is, word eweneens deur Heuermann et al. se model aangetoon. Die vertikale pyle links en regs toon aan dat enersyds die tekseienskappe en andersyds die lesereienskappe onder mekaar verband hou. Daar moet op gewys word dat die lys aangetoonde eienskappe 'n beperkte een is; dit sou nog deur 'n hele reeks bykomende eienskappe aangevul kon word. En dan moet ook nog gemeld word dat die faktor "geskiedenis" 'n bepalende rol aan die kant van die teks sowel as aan die kant van die leser speel omdat dit die eienskappe aan albei kante tot veranderlikes maak, aan hulle 'n proses-karakter verleen. Maar alle stellings oor dié eienskappe het betrekking op die aangetoonde vakdisiplines. Die tyd van universele genies is eens en vir altyd verby, en daar is niemand meer wat met dieselfde gesag oor sielkunde én taalwetenskap én volkekunde én sosiologie én geskiedenis kan praat nie. Omdat al hierdie vakke uiteraard meer lig sou kon werp op die ontstaan, die wese en die funksie van die betrokke eienskappe --- wat gesamentlik in meerdere of mindere

mate die leesproses medebepaal --- lyk dit vir my asof interdisiplinêre samewerking 'n voorvereiste vir veral vreemdetaalonderrig behoort te wees.

Dit geld nie net vir die onderrig-praktyk nie, maar net so wel vir die navorsing op die gebied van vreemdetaal-onderrig. Hierdie navorsing ondersoek die basis en voorvereistes van taal- en literatuurbemiddeling binne die raamwerk van interkulturele kommunikasie. En omdat die navorsing, net soos die onderrig, werk met vergelykings, is die vak in sowel sy onderrig-komponent asook sy navorsings-komponent deel van 'n kontrastiewe kultuurwetenskap. En juis daarom is dit aangewese op die insette van ander vakdissiplines.

"Wetenskaplike teks-studie in 'n vreemdetaal-verband behels derhalwe 'n ondersoek na die wisselwerking tussen lesers met sekere individuele eienskappe uit een kulturele konteks en tekste met bepaalde teks-kenmerke uit 'n ander kulturele konteks. Daar word gevolglik vrae gestel soos: Hoe verstaan Afrikaanssprekende studente Duitse tekste? Van watter teks- en lesereienskappe is 'n bepaalde opvatting van 'n teks afhanklik? Antwoorde op dergelike vrae word d.m.v. empiriese opnames verkry" [Fakulteitsbrosjure].

Hierdie antwoorde dien as vertrekpunt en help mee om sekere aspekte van die konteks waaruit die leser kom, nader te bepaal. Hierdie konteks word, soos reeds aangedui, met die vreemdkulturele konteks van die teks gekontrasteer. Sodoende word die leser bewus van die verskil tussen hulle oorspronklike leeswyse en die leesproses wat nodig sou wees om die teks vanuit sy eie kulturele (in ons geval die Duitse) konteks te ontsluit.

Ek wil u 'n voorbeeld gee om te verduidelik wat bedoel word. (Daar moet bygesê word dat ek die volgende teks van Marie-Luise Kaschnitz vir die doel van hierdie byeenkoms vertaal het.)

Verjaardag

In 'n burgerlike familie word daar vir 'n vreemde, ongeveer drie jaar oue seun 'n verjaardagpartytjie voorberei. Hulle het medelye met die kind, wie se ouers nie bymekaar woon nie, polities aktief is, en alle feesgebruike afkeur en verag. Daarom bak die gasgewers 'n koek, sit klein kersies op die tafel en pakkies met lekkers en speelgoed. Hierdie voorbereidings, veral die kersies wat aangesteek is nadat die gordyne toegetrek is, het die kind blykbaar tot die dood toe laat skrik. Met bewende hande het hy alles van die tafel afgepak, die kerse uitgeblaas, hulle buite bereik en sig weggesit, en daarna het hy nog vir 'n lang ruk versteurd gebly asof hy deur 'n vreemde bedreigende atmosfeer aangeraak is.

[Marie-Luise Kaschnitz]

Die studente lees die teks in die oorspronklike Duits. Dan word hulle gevra om hulle indrukke neer te skryf. 'n Hele paar van hulle het byvoorbeeld gesê dat die kind se ouers geskei is. In die teks staan egter dat hulle nie bymekaar woon nie. Dus: vir sommige van die lesers is ouers van 'n driejarige kind wat nie bymekaar woon nie, noodwendig geskei. In die kulturele konteks daarenteen waarbinne die teks ontstaan het, dit wil sê Wes-Duitsland 1970, mag die ouers albei 'n beroep beklee wat hulle daartoe dwing om nie bymekaar te woon nie, sonder dat hulle noodwendig geskei hoef te wees.

'n Ander voorbeeld: die meeste van die lesers het die kind jammer gekry; daar is gepraat van "die arme kind". Hulle identifiseer dus in 'n sekere mate met die burgerlike familie wat "medelye het met die kind", en kan derhalwe nie sien nie dat die teks kritiek uitoefen op die burgerlike familie nie. Hierdie siening is net moontlik as 'n mens begryp watter konnotasies die term "burgerlik" in die Duitse sosio-kulturele konteks besit.

Kaschnitz se teks tematiseer egter ook die begrip interkulturele kommunikasie, al is dit op 'n "negatiewe" manier. As ek daarvan uitgaan dat die burgerlike familie uit een sosio-kulturele konteks kom, en die vreemde seun uit 'n ander een, dan wys die teks op faktore wat kommunikasie tussen twee verskillende kulture belemmer, selfs onmoontlik maak. In 'n burgerlike familie is dit normaal om vir kinders 'n verjaardagpartytjie te reël. Dit is ook 'n kenmerk van burgerlikheid dat dit met groot vanselfsprekendheid aanvaar dat sy "normaliteit" universeel geldig is: "almal hou mos van verjaardagpartytjies". Die vanselfsprekendheid waarmee die eie as waardevol beskou word, en wat daartoe aanleiding gee dat eie kulturele norme en waardes ook op lede van ander kulture van toepassing gemaak word, word deur die teks bevraagteken. Die feit dat daar nie rekening gehou word met die moontlike vreemdheid van die eie vir mense uit 'n ander sosio-kulturele agtergrond nie, is verantwoordelik vir die afbreek van kommunikasie. Of meer positief gestel: hierdie teks maak (ex negativo) duidelik dat interkulturele kommunikasie net met 'n houding van toleransie en begrip vir 'n ander kultuur kan slaag.

Deur middel van hierdie kultuurkontrastiewe metode leer die studente nie net om Duitse tekste as kulturele getuienisse krities te lees en te waardeer nie, maar verkry ook 'n dieper insig in hulle eie kultuur. Sosiaalwetenskaplike ondersoeke toon naamlik dat 'n intensiewe kennismaking met *een* vreemde kultuur tot 'n dieper insig in 'n mens se *eie* situasie, en tot 'n beter verstandhouding met verteenwoordigers van *ander* kulturele groepe, kan lei. As hierdie wisselwerking plaasvind, is die doelwit van die onderrig van die vak Duits as Vreemde Taal bereik, naamlik om studente in staat te stel tot interkulturele kommunikasie.

BIBLIOGRAFIE

Kussler, H.R.

"Literatuuronderrig (Vreemde taal)"
(om te verskyn).

Heuermann, Hartmut, Peter Hühn en Brigitte Röttger

1975 "Modell einer rezeptionsanalytischen Literatur-
didaktik" in Heuermann, Hühn en Röttger (eds.)
(1975). Literarische Rezeption. (Paderborn:
Ferdinand Schöningh).